

ІV. ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

УДК 336:398.344

ДОХОДИ ДОМОГОСПОДАРСТВ ЯК ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ ЇХ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Н. С. ПЕДЧЕНКО, доктор економічних наук, професор;
В. В. ГРИЩЕНКО

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Мета статті полягає у виявленні сучасних проблем формування доходів домогосподарств в Україні та обґрунтування шляхів зміцнення їх фінансового потенціалу. **Методика дослідження.** Досягнення поставленої мети здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: діалектичного підходу, систематизації та узагальнення, аналізу динаміки статистичних показників. **Результати.** Виявлено причини низького рівня доходів домогосподарств України й обґрунтовано шляхи їх подолання, які полягають в удосконаленні соціально-економічної та податкової політики держави. **Практична значущість результатів дослідження.** Розроблені у статті пропозиції спрямовані на підвищення рівня доходів українських домогосподарств, запобігання їх бідності й забезпечення умов для зміцнення їх добробуту.

Ключові слова: доходи домогосподарств, бідність, добробут, фінансовий потенціал домогосподарств.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Показники доходів населення посідають центральне місце в системі визначення та оцінки рівня життя людей. Доходи населення виступають не лише основним джерелом забезпечення матеріальних і нематеріальних потреб для розвитку особистості та оптимальним інструментом для вимірювання добробуту суспільства, а також головним джерелом формування фінансового потенціалу домогосподарств.

Участь домогосподарств у фінансово-економічній системі визначається, перш за все, їх фінансовим потенціалом як сукупністю фінансових ресурсів і фінансового багатства, яку

можна використати для задоволення власних потреб, а, по-друге, здатністю ефективно використати цей потенціал. Саме особливості формування, розподілу й використання сімейного бюджету під впливом сукупності факторів обумовлює дії населення на фінансовому ринку щодо перерозподілу та інвестування грошових ресурсів, що й визначає переважну модель фінансової поведінки домогосподарств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження фінансів домашніх господарств проводили такі вчені, як В. Г. Баранова, Ю. М. Воробйов, В. В. Ворошило, Т. О. Кізіма, Г. М. Коцюрубенко, Т. С. Смовженко, А. Я. Кузнецова та інші вітчизняні й зарубіжні науковці [1–4]. На сьогодні в економічній на-

уці обґрунтовані теоретичні засади функціонування фінансів домогосподарств, приділена увага управлінню їх фінансовими ресурсами та формуванню їх фінансового потенціалу. Утім, залишається відкритою для вивчення проблема низького рівня доходів вітчизняних домогосподарств і виявлення причин, які обумовлюють його подальше зниження з метою розробки пропозиції щодо подолання негативних тенденцій у їх фінансовому становищі [5].

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз доходів домогосподарств в Україні та обґрунтування шляхів зміцнення фінансового потенціалу українських сімей.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Джерелами формування грошових доходів домогосподарств виступають доходи, які представляють собою частину національного доходу країни, адже домогос-

подарство є безпосереднім учасником суспільного виробництва, зокрема через постачання на ринок факторів виробництва, що дає змогу даному суб'єкту брати участь у розподілі й перерозподілі національного доходу та претендувати на певну його частку. Розподіл національного доходу країни дає змогу отримувати доходи залежно від внеску в його створення, тобто фактично домогосподарство отримує платню за використання в суспільному виробництві ресурсів, що йому належать.

Розрахунок валового внутрішнього продукту на душу населення відображає рівень економічного розвитку держави, характеризуючи обсяг товарів та послуг, що припадають на одну людину. Аналіз статистичних даних, представлених у табл. 1, дозволяє зробити висновок про те, що загальний рівень благополуччя населення в Україні протягом 2012–2015 рр. погіршився, але у 2016 р. відбулося зростання ВВП на душу населення.

Таблиця 1

Динаміка валового внутрішнього продукту на душу населення в Україні протягом 2012–2016 рр. [6]

Показник	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Номинальний ВВП, млн грн	1 408 889,00	1 454 931,00	1 566 728,00	1 979 458,00	2 383 182,00
Темп приросту номінального ВВП, %	7,01	3,27	7,68	26,34	20,40
Індекс інфляції	0,998	1,005	1,249	1,433	1,124
Реальний ВВП, млн грн	1 411 712,00	1 447 693,00	1 254 386,00	1 381 339,00	2 120 269,00
Темп приросту номінального ВВП, %	12,16	2,55	-13,35	10,12	53,49
Номинальний ВВП на душу населення, грн	30 928,60	32 028,50	36 495,90	46 210,20	55 853,50
Темп приросту номінального ВВП (у грн) на душу населення, %	7,20	3,60	13,90	26,62	20,87
Номинальний ВВП на одну особу, дол. США	3 869,50	4 007,10	2 314,50	2 115,40	2 185,90
Темп приросту номінального ВВП (в дол. США) на душу населення, %	7,20	3,60	-42,20	-8,60	3,33
Реальний ВВП на душу населення, грн	30 990,60	31 869,20	29 220,10	32 247,20	49 691,70
Темп приросту реального ВВП на душу населення, %	12,36	2,83	-8,31	10,36	54,10

Показники номінального обсягу ВВП хоча й демонструють зростання, утім, не можуть бути об'єктивними економічними індикаторами добробуту домогосподарств. Інфляційні та девальваційні процеси у 2014 р. знецінили українську гривню настільки, що ВВП на душу населення, виражений у доларах США, зменшився майже вдвічі, й досяг 2 185,9 дол. США – рівня найбідніших країн Африки.

Розрахунки свідчать, що фінансові можливості населення за п'ять років номінально зросли в 1,41 раза, у відносному вимірі – домогосподарства володіють ресурсами, частка яких у потенціалі країни зросла за період 2012–2016 рр. на чотири відсоткові пункти. Частка ресурсів населення у структурі фінансового потенціалу країни за аналізований період 2012–2016 рр. зросла із 12 % у 2012 р. до

16 % у 2016 р. Розглядаючи ресурси населення з точки зору формування сукупного фінансового потенціалу країни, проаналізуємо системні характеристики доходів населення.

Як складова фінансового механізму фінанси домогосподарств аналізуються за допомогою загальноприйнятих економічних показників у

декількох аспектах: по-перше, з точки зору абсолютних економічних показників; по-друге, з точки зору відносних економічних показників; по-третє, з точки зору якісних показників.

Аналіз доходів населення України за 2012–2016 рр. свідчить про їх загальне зростання, незважаючи на зниження у 2014 р. (табл. 2).

Таблиця 2

Доходи населення України за 2012–2016 рр., млн грн [7]

Період	Доходи населення, усього	Заробітна плата	Прибуток, змішаний дохід	Доходи, одержані від власності	Соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти
2012 р.	1 407 197	593 213	212 420	74 620	526 944
2013 р.	1 529 406	633 737	240 871	79 217	575 581
2014 р.	1 516 768	615 022	254 307	85 114	562 325
2015 р.	1 735 858	677 003	323 506	80 035	655 314
2016 р.	1 989 771	836 766	378 213	75 452	699 340

Так, за аналізований період номінальні доходи домогосподарств України стабільно зросли на 41,4 %. Велике значення у формуванні доходів має заробітна плата, яка зросла в 1,411 раза. Утім, темп приросту змішаного доходу перевищив приріст заробітної плати майже вдвічі та становив 78 % за 2012–2016 рр. Водночас соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти у 2,5 раза вповільнили інтенсивність приросту й за 2016 р. збільшились усього лише на 6 % порівняно з їх приростом у 2015 р. на 16 %. Найменшими темпами зростали доходи від власності. Їх приріст за 2012–2016 рр. становив 1,1 %.

У ході вивчення споживчої поведінки вітчизняних домогосподарств за сучасних умов помітно зменшилася роль оплати праці як основного джерела доходів домогосподарств. Натомість зросла вагомість підприємницького доходу й соціальної допомоги. Окрім того, зростання інфляції призвело до нівелювання оплати праці як найнадійнішого джерела формування доходів населення (табл. 3).

Відмічаючи наростання інтенсивності зростання номінальної заробітної плати населення за 2012–2016 рр., слід указати на вищі темпи росту споживчих цін, що «з'їло» приріст основного джерела доходів населення України.

Таблиця 3

Темпи зростання номінальної та реальної заробітної плати населення в Україні за 2012–2016 рр., % [7]

Рік	Номінальна заробітна плата		Реальна заробітна плата	
	до попереднього року	грудень до грудня попереднього року	до попереднього року	грудень до грудня попереднього року
2012	114,4	109,1	115,1	110,5
2013	108,1	108,8	109,6	109,5
2014	107,9	111,6	95,7	87,3
2015	118,4	128,7	76,9	89,0
2016	122,3	122,1	109,6	109,5

Зниження реальної заробітної плати населення України розпочалося із 2014 р. Особливо висока інфляція була у 2015 р., коли вона сягнула 143,3 % за рік.

Саме за 2015 рік реальна заробітна плата українців скоротилася на 20 %. Наростання інфляційних процесів знижує рівень добробуту вітчизняних домогосподарств. Необхід-

лучення членів домогосподарства саме до отримання доходів від факторів виробництва.

Визначені на державному рівні й централизовано встановлені соціальні гарантії та стандарти (мінімальна заробітна плата, прожитковий мінімум, співвідношення між оплатою праці різної складності за тарифною системою), по суті, «фіксують» низький рівень оплати праці переважної більшості працюючих за наймом у державному секторі економіки й водночас є орієнтиром для формування невисокого рівня трудових доходів переважної більшості зайнятих у комерційному секторі.

На рис. 1 представлено мінімальну заробітну плату в Україні та 22 країнах ЄС за 2016 р.

Одним з індикаторів рівня оплати праці в країні виступає мінімальна заробітна плата, рівень якої в Україні надзвичайно низький. При

цьому в порівнянні з Болгарією, що знаходиться на останньому місці в ЄС за розміром мінімальної оплати праці, в Україні величина заробітної плати у 2016 р. була меншою втричі. У той же час, найбільше співвідношення між мінімальною заробітною платою в Україні та в Люксембурзі становить 35 разів, тобто до пріоритетних напрямів України слід зарахувати удосконалення політики підвищення оплати праці.

У цьому контексті необхідно зазначити, що в системі державного регулювання оплати праці мінімальну заробітну плату встановлено наразі в переважній більшості країн Європейського Союзу на основі практики галузевих колективних угод, якими охоплено більшість працюючого населення, при цьому, зазвичай, її рівень не перевищує 50 % від середньої.

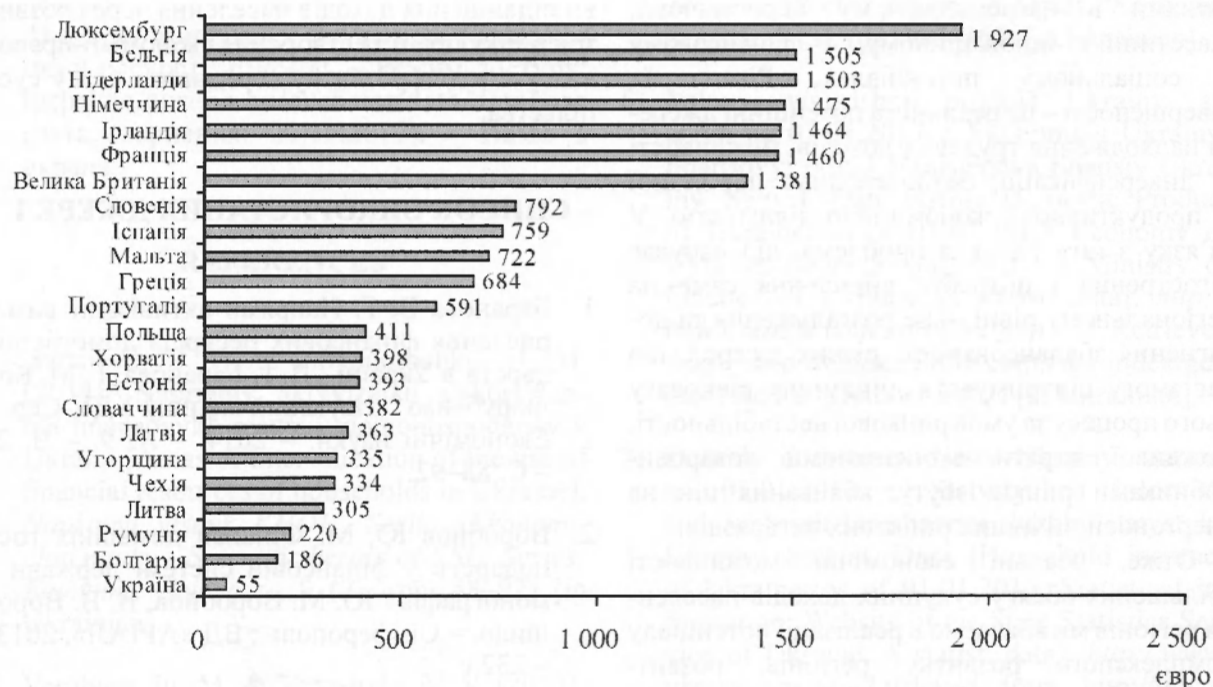

Рис. 1. Мінімальна заробітна плата в Україні та країнах ЄС у 2016 р. [7, 8]

Важко переоцінити значення державних гарантій оплати праці та практики їх застосування для загального спрямування процесу формування сукупних доходів населення, тим більше за складних соціально-економічних умов, коли частка працівників із найнижчим рівнем оплати праці є значною.

Незважаючи на стабільне зростання середньомісячної номінальної заробітної плати українців протягом 2012–2016 рр., її розмір перевищує межу бідності тільки двох

європейських країн: Болгарії та Румунії. Відносно інших країн Євросоюзу середня заробітна плата в Україні у 7-12 разів є нижчою за граничну межу доходів європейців, за якою констатується бідність населення.

У зв'язку із провідним значенням цих соціальних гарантій для нормального перебігу процесу формування сукупних доходів населення регіонів необхідно наголосити на принципових відмінностях у методології визначення мінімальної заробітної плати в національній

економіці та країнах світу. Якщо в Україні в основу її розрахунку покладено прожитковий мінімум на одну працездатну особу, який характеризує рівень задоволення мінімальних споживчих потреб на рівні фізіологічного виживання і тривалий час не переглядається, то у Сполучених Штатах Америки цей стандарт характеризує вартість життя домогосподарства, що складається із двох дорослих людей і двох дітей. Це дає змогу врахувати специфіку відтворення людського потенціалу країни, а відтак забезпечити формування доходів з орієнтацією на гідний рівень життя.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Отже, сучасний процес формування сукупних доходів населення регіонів значною мірою обумовлений трансформаційними змінами в нагромадженому виробничому, інвестиційно-інноваційному, фінансовому й соціальному потенціалах. Рівень їх завершеності – це реальні та потенційні джерела надходження трудових доходів, можливості їх диверсифікації, безпосередньо пов'язаної із продуктивною економічною діяльністю. У зв'язку з цим головна проблема, що набуває загострення і потребує вирішення саме на регіональному рівні, – це розгалуження та досягнення збалансованості різних джерел, що дає змогу підтримувати динамічну рівновагу цього процесу за умов ринкової нестабільності, можливої втрати вітчизняними товаровиробниками ринків збуту, коливання цін на енергоносії чи інших ринкових негараздів.

Отже, реальні економічні можливості збільшення обсягу сукупних доходів населення регіонів ми вбачаємо в реалізації потенціалу комплексного розвитку регіонів, розвитку виробничої й соціальної інфраструктури та раціональному використанні коштів місцевого бюджету. Однак складність практичного вирішення цього завдання полягає в тому, що регіональний механізм формування доходів населення має двоїстий характер – з одного боку, його основні параметри (здебільшого мінімальні) визначаються встановленими державою соціальними гарантіями й підпорядковуються їм, з іншого – він залежить від ресурсної бази, структури економіки регіону, економічної активності населення. Головний виклик у цій сфері обумовлений тим, що сучасна державна регуля-

торна політика зайнятості та оплати праці, на жаль, не орієнтована на те, щоб створити умови, необхідні для реалізації соціально-економічних можливостей регіонів щодо формування нових джерел трудових доходів населення.

На нашу думку, серед шляхів зміцнення фінансового потенціалу вітчизняних домогосподарств значущості набуває забезпечення зростання доходів населення. Аналіз показав, що фінанси населення, характеризуючи систему розподільних відносин країни, добробут її громадян, ступінь їх соціальної захищеності, якість життя населення, можливості та перспективи, підвищуючи фінансову та економічну безпеку держави, постійно зростають, позитивно впливаючи на сукупний фінансовий потенціал. В Україні є значні резерви підвищення доходів населення через розвиток ринку праці та створення економіко-правових умов для розвитку середнього класу суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранова В. Г. Напрями активізації використання фінансових ресурсів домогосподарств в Україні / В. Г. Баранова, Г. М. Коцюрубенко // Науковий вісник ХДУ. Сер.: Економічні науки. – 2014. – № 9. – Ч. 2. – С. 88–92.
2. Воробйов Ю. М. Фінанси домашніх господарств у фінансовій системі держави: монографія / Ю. М. Воробйов, В. В. Ворошило. – Сімферополь: ВД «АРИАЛ», 2013. – 232 с.
3. Кізіма Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку: монографія / Т. О. Кізіма. – Київ: Знання, 2010. – 431 с.
4. Смовженко Т. С. Фінансова грамотність населення та її вплив на розвиток економіки України / Т. С. Смовженко, А. Я. Кузнєцова // Регіональна економіка. – 2013. – № 2 (68). – С. 34–42.
5. Гудзь Т. П. Фінанси домогосподарств за сучасних економічних умов в Україні / Т. П. Гудзь // Науковий вісник Полтав-

- ського університету економіки і торгівлі. Сер.: Економічні науки. – 2015. – № 3. – С. 145–152.
6. Валовий внутрішній продукт України [Електронний ресурс]: станом на 01.01.2017 р. / Економіка України: [фінансовий портал Міністерства фінансів України]. – Статист. дані. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp> (дата звернення: 29.10.2017). – Назва з екрана.
  7. Доходи домогосподарств України [Електронний ресурс]: станом на 01.01.2017 р. / Статистична інформація: [веб-сайт Державної служби статистики України]. – Статист. дані. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 29.10.2017). – Назва з екрана.
  8. The site European Commission [Електронний ресурс]: Eurostat. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (дата звернення: 29.10.2017). – Назва з екрана.
  4. Smovzhenko, T. S. & Kuznietsova, A. Ia. (2013). Finansova hramotnist naselennia ta iivplyv na rozvytok ekonomiky Ukrainy [Financial literacy of the population and its influence on the development of the Ukrainian economy]. *Rehionalna ekonomika – Regional economy*, 2 (68), 34–42 [in Ukrainian].
  5. Gudz. T. P. (2015). Finansy domohospodarstv za suchasnykh ekonomichnykh umov v Ukraini [Household Finance in Modern Economic Conditions in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriya "Ekonomichni nauky" – Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade: Collected papers. A Series "Economic Sciences"*, (3), (pp. 145–152) [in Ukrainian].
  6. Valovyi vnutrishnii produkt Ukrainy: stanom na 01.01.2017 r. Ekonomika Ukrainy: finansovyi portal Ministerstva finansiv Ukrainy. Statyst. Dani [Gross Domestic Product of Ukraine: as of 01.01.2017. Economy of Ukraine: financial portal of the Ministry of Finance of Ukraine. A statist. data]. <http://index.minfin.com.ua/index/gdp>. Retrieved from <http://index.minfin.com.ua/index/gdp> (accessed 29 October 2017) [in Ukrainian].
  7. Dohody domohospodarstv Ukrainy: stanom na 01.01.2017 r. Statystychna informatsiia: web-sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. Statyst. Dani [Household incomes of Ukraine: as of 01.01.2017. Statistical information: Website of the State Statistics Service of Ukraine. A statist. data]. <http://www.ukrstat.gov.ua> Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 29 October 2017) [in Ukrainian].
  8. The site European Commission: Eurostat. (n.d.). <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>. Retrieved from <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (accessed 29 October 2017).

REFERENCES

1. Baranova, V. H. & Kotsiurubenko, H. M. (2014). Napriamy aktyvizatsii vykorystannia finansovykh resursiv domohospodarstv v Ukraini [Areas of intensification of the use of financial resources of households in Ukraine]. *Naukovyi visnyk KHDU. Seriya: Ekonomichni nauky – Scientific herald of KSU. Series: Economic Sciences*, (9 (2)), (pp. 88–92) [in Ukrainian].
2. Vorobiov, Iu. M. & Voroshylo, V. V. (2013). *Finansy domashnikh gospodarstv u finansovii systemi derzhavy [Household Finance in the Financial System of the State]*. Simferopol: VD "APIAL" [in Ukrainian].
3. Kizyma, T. O. (2010). *Finansy domohospodarstv: suchasna paradyma ta dominanty*

Н. С. Педченко, доктор економічних наук, професор; **В. В. Грищенко** (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Доходы домохозяйств как источники формирования их финансового потенциала.**

Аннотация. Цель статьи заключается в выявлении современных проблем формирования доходов домохозяйств в Украине и обосновании путей укрепления их финансового потенциала. **Методика исследования.** Достижение поставленной цели проведено с помощью

таких общенаучных и специальных методов исследования: диалектического подхода, систематизации и обобщения, анализа динамики статистических показателей. **Результаты.** Выявлены причины низкого уровня доходов домохозяйств в Украине и обоснованы пути их преодоления, которые заключаются в совершенствовании социально-экономической и налоговой политики государства. **Практическая значимость результатов исследования.** Разработанные в статье предложения направлены на повышение уровня доходов украинских домохозяйств, предупреждение их бедности и обеспечение условий для укрепления их благосостояния.

Ключевые слова: доходы домохозяйств, бедность, благосостояние, финансовый потенциал домохозяйств.

N. Pedchenko, Dc. Econ. Sci., Professor; **V. Hryshchenko** (Poltava University of Economics and Trade). **Incomes of households as sources of the formation of their financial potential.**

Annotation. Purpose. The article is devoted to identify current problems in forming household incomes in Ukraine and to substantiate ways to strengthen their financial potential. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: dialectical approach, systematization and generalization, analysis of statistical indicators.

Findings. The causes of deterioration of finance households in Ukraine have identified. The directions solutions of the problems have developed. The proposals suggest improving the socio-economic and fiscal policy. **Practical value.** The proposals have aimed at raising the level of income Ukrainian households, preventing them from poverty and ensuring conditions for strengthening their well-being.

Keywords: household incomes, poverty, welfare, financial potential of households.